
MIDDLEMARCH VE AYDIN KAVRAMI

Yard. Doç. Dr. Gülbün ONUR*

Uzun soluklu, çok katmanlı romanı *Middlemarch* henüz bir taslak aşamasındayken bile George Eliot İngiliz entelektüel çevresinde saygın bir yer edinmişti. Yaşama **ortamı** düşüncesini, söz dokusunu, yaratıcılığını biçimlediği gibi, yazınsal eğilimlerini de belirlemişti. Eliot, 1860'lı yıllarda yaşadığı toplumun baskın değerlerine kayıtsız kalmayı yeğleyen tavrıyla özellikle dikkat çeken bir yazardı. Özgür düşünceli ve köktenci biri olarak tanınmasına karşın, saygın okur kitlesi arasında kraliçenin başı çekmesi yeni romanı *Middlemarch*'ı evrensel bir bakış açısıyla ele almasına neden olmuştu.

Yazar, 1863 yılında yazdığı romanı Romola'da klasik kültürle Hıristiyan kültürü tarihsel bir sentez ve 'çerçeve içinde aktarmış, Rönesans Floransa'sını dinsel ve siyasal yaşam üzerine kurmuştu. Bu romanda Eliot, konunun da yardımıyla hem bölgeyle sınırlı kalmayı, hem de evrensel olabilmeyi başarmıştır. Böyle bir denemenin ardından yazılmış olan *Middlemarch* yazarın yedinci romanıdır ve on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin tarihsel ve toplumsal yapısını yansıtmaktadır. Romanda toplumsal konuları ele alırken, ilk tümceden de anlaşılacağı gibi, "insanlık tarihi" üzerine bir çalışmayı amaçlamıştır. Romanda 1820'lerin sonundan 1830'ların başına değin geçen on yıllık bir süre içinde insan çabasını geniş bir açıdan sergiler. Geçmişin tarihsel gerçeğini, yaşadığı dönemle bağdaşan yanını, çatışmasını ve iç içe geçmiş konumunu *Middlemarch* adlı bir kasaba

* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

yaşantısı içinde aktarır. Düşle gerçeğin, eskiyle yeninin sarmalandığı bir dünyanın dile getirilişi sırasında roman kişilerinin kendileri dışında simgeledikleri anlamlar da önem taşır. Romanında geleneklere bağlı değişim içindeki bir toplumun panoramasını çizerken, toplumun üst katmanlarında yer alan hatırı sayılır sözde aydınlarla gerçek aydın arasındaki ayrıma okurun dikkatini çeker ve durumun sorgulanmasını sağlar. Bazı karakterlerin neden aydın sayılabileceklerini göstermeye çalışırken onları karşıtlarıyla birlikte sunması da okurun zorlamadan doğruyu görmesini sağlar.

*Yaşadığım Gibi*de Tanpınar aydının tanımını yaparken Ziya Paşa ve Namık Kemal'i gerçek aydın olarak tanımlar ve onlarla ilgili olarak,

Memlekette yol açan her yeni ve iyi şeyin başında bu iki arkadaşı görmek mümkündür, bu iki muharrir devirlerini altüst etmiş, zihniyetleri değiştirmiş, hayata yeni ufuklar açmış ve birlikte giriştikleri birkaç yıllık bir mücadelenin sonunda cemiyetin manzarası ve irisan ruhu ister istemez eskiden başka bir şey olmuştur. Onlar konuştuğunda ihtiyar Asya'nın bizdeki yüzü değişmiş, asırlardan miras kalmış ihtiyatların tozunu silken birtakım insanlar bazı hakikatlerin güneşine doğmuşlar ve kendilerini aydınlıkta bulmaktan memnun, hür hareketin tadını tatmışlardır¹.

der. Yaşamın tüm topluma ait olduğunu, ancak tarih karşısında sorumlu olacakların aydınlar olduğunu belirtir. Onları, taşımaları gereken sorumluluk duygusuyla topluma en çok katkıda bulunabilecek kişiler olarak görür. Yaşamı sorgulayıcı bir tavrın gerekliliği üzerinde durur. Tanpınar'ınki kadar çarpıcı olmasa bile, buna oldukça yakın bir aydın tanımlamasının bir kadın yazar olan Eliot tarafından *Middlemarch*'da da benimsendiği görülür. Her ne kadar bir taşra kasabasında geçen olaylar birebir İngiliz toplumunu yansıtmasa da, *Middlemarch*'ı bir mikrokozmos olarak algılamak gerekir. Romanda etkin orta sınıfın alt ve üst tabakalarını temsil edenlerle aristokratlar arasındaki öykünmelerin çok canlı ve renkli bir anlatımla ustalıkla detaylarda dile getirildiğini görürüz. Yazar, farklı toplumsal koşullarda yaşayan insanların farklı değerlerin açmazlarıyla karşılaştıklarında kişiliklerinin nasıl biçimlendiğini modern roman ölçütleri içinde ilk kez ele alır. Yapıtta toplumun yaşadığı altüst oluş sürecinde şehirle kasabanın, çiftçiyle tüccarın, bankerle politikacının, üst sınıfla alt sınıfın, bilime inananlarla inanmayanların çelişkili durumlarıyla karşılaşırız. Hukukçuların, din adamlarının, doktorların ve emekçilerin kendi içlerinde çatıştıklarını ve bütün bu durumun ortaya koydu-

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1996), s. 44.

şu sonuçları görürüz. Bu yüzden yazar belli roman kişilerini tek bir bakış açısıyla, dar bir konumda yansıtmamaya özen gösterir. Kişilerin yapı, söylem ve eylemlerinin toplumsal oluşumla birlikte verilmesi yapının aynı zamanda tarihsel roman nitelikleri taşımasını sağlar. Eliot, on sekizinci yüzyılda aydınlanmayla başlayan düşünce sisteminin on dokuzuncu yüzyılda yaşama geçirilişi sırasında çekilen kimi sancuları okura düş gücünün mantığı çerçevesinde ve didaktik sayılabilecek bir biçimde aktarır. O dönemde akılla ilişkilendirilen bilginin, duyguyla ilişkilendirilen deneyimle çatışması romanda öne çıkan başlıca toplumsal gerçeklerden biridir. Bu gerçeğin bir sonucu olarak gerçek aydın ile sözde aydın arasındaki ayrım ortaya çıkar.

Eliot romanda Middlemarch gibi kısıtlı bir çevrede yaşayan üst tabakadan Casaubon, Bulstrode, Sir James ve Brook gibi sözde aydın olarak tanımlanabilecek kişilerin kendilerini görmekten aciz olduklarını, toplumun ortak beğenisinin coşkusuyla kendilerini hiç sorgulamadıklarını yansıtır. Bu kişilerin değişime kapalı, tutucu bir yaklaşımla eskiyi koruma istek ve çabaları kendilerini aşmalarını engeller. Casaubon ve Bulstrode bu tür kişiliklerin uç örneklerindedir. Topluma karşı sorumluluklarını kendilerini başkalarından üstün görerek yapay bir biçimde abarttıklarından başarısızlığa uğrarlar. Dokunulmazlıklarını ve saygınlıklarını ise aydın kişilerle çatışma içine girdiklerinde yitirirler.

Tüm toplumsal katmanların yaşam biçimleri ve inanışlarıyla temsil edildiği roman dört ana öyküden oluşmaktadır. İlk üç öykü romantik bir olay örgüsü çerçevesi içinde verilmesine karşın, dayandığı gerçekler açısından o dönem İngiltere'sinin toplumsal gerçekleriyle örtüşür. İlk üç öyküde yer alan baş kişilerin, Dorothea, Ladislaw, Lydgate, Mary Garth, Fred ve Farebrother'ın, yapıcı özellikleriyle gerçek aydın tanımına uydukları görülür. Söz konusu öykülerde bu kişilerin zaman içinde gerçeklerle yüzleşerek değişim göstermeleri, romanı aynı zamanda bir aydınlanma ve uyanışın öyküsü yapar. Romanın sonunda aydın sınıfına girenlerin, insanların yücelmesini isteyen, toplumu ileriye taşıyan toplumsal eşitsizliklere karşı duyarlı kişiler olduklarını görürüz. Bu kişiler etkin bir savaşım sonunda insanın duyduğu özelliklerinin ancak bir kısmının elde edilebileceğini anlarlar. Dördüncü öykünün baş kişisi ise aşırı dindar ve saygın görünümlü banker Bulstrode'dur. Bulstrode ve Casaubon olumsuz yanlarıyla sözde aydınların temsilcisidirler. Bulstrode'un romanın yedinci kitabına değin başarıyla süren sarsılmaz saygın konumu, geçmişini bilen Raffles adlı ayyaş bir şantajcının ortaya çıkışıyla yıkılır. Yazar, bu öyküde bilgi ve bilgilendirilmenin on dokuzuncu yüzyılda oynadığı etkin rolün yanlıgilara yol açabileceğini vurgular. Middlemarch'da, saygınlıklarıyla ünlü Casaubon ve Bulstrode'un içyüzleri ortaya çıktığında eşlerinin yaşadığı düş kırıklığının yanı sıra toplumun da bundan zarar gördüğü ve bunun topluma ne denli pahalıya mal olduğu ortaya konur. Bu kişilerin yalınkat kişilikleri gerçekle yüzleşebilecek yapıda değildir. Bu yüzden zaman içinde gelişme gösteremeyen durağan kişilerdir. Öte yandan, sözde aydın sınıfı-

na girmelerine karşın, Sir James ile Brook'un özlerindeki iyi niyetin baskın gücü yüzünden topluma olan zararları daha az duyumsanır. İnsanlarla ilişkilerinde sıcaklıkları, esneklikleri, ayrıntılarda dile gelen sıradan dünyalarındaki tedirginlikleri onları yüceltmış, daha sevimli kılmıştır. Böylece roman sözde aydınların kendi içlerinde duyarlılıklarına göre farklılık gösterdiklerini de duyumsatmış olur. Casaubon ve Bulstrode uzun süre kendilerini insanlık yararına çalışan aydınlar olarak sunarlar. Oysa onları kendi iç hesapları ve çıkarları dışında hiçbir şey ilgilendirmemektedir. İki kardeş gibi öfkelenmelerinde benzer tepki gösterirler. Kendilerini uarmaya ve onlara gerçeği göstermeye çalışanlara bir tür ruhsal ve fiziksel işkence uygularlar. Eliot, aydın kisvesi altında cinayeti anıştıran kötülüklerin barınabileceğini, hırslı kişiliklerin insani bağlardan kolayca kopabileceklerini ve aşırı bencillik sergileyebileceklerini gösterir.

Casaubon, tüm mitolojilerin kaynağına ilişkin bir kitap yazacağına kendini inandırmış, yazacağı kitaba "Tüm Mitolojilerin Anahtarı" adını vermiştir. Ne var ki, başkalarına yeni ufuklar açacak olan böylesine iddialı bir çalışmanın ancak aydın bir bakış açısıyla gerçekleştirilebileceğinin ayırdına varamaz. Geç saatlere kadar kendini loş kütüphanesine kapatan bu sözde bilge kişi, çalışmaları arasında boğulup kalır. Eski eserler üzerine yeni yazılanları okuma gereği bile duymaz. Bu yüzden yapmak istediği çalışmanın geçerliliğini yitirmiş olduğunun ayırdına da varamaz. Casaubon'un geçmişe ışık tutamaması gerçek bir aydın olmamasından kaynaklanır. Ruhsuz sahibiyile özdeşleşen ve onun boş çabasını simgeleyen Lowick adlı malikanesi de dışarının doğal ışını yeterince içeri alamayan dar pencereli bir mekan olarak tanımlanır. Kuzeni Ladislaw'u güzel sanatlara ilgi duyan bir serüven tutkunu olarak değerlendirmesi kendi ilgi alanı dışında olan bitene kapalı olmasındandır. Sekiz kitap, seksen altı bölüm ve bir finalden oluşan romanda dış mekanda Casaubon'u görmek neredeyse olanaksızdır. Bahçede karısı Dorothea ile buluşmak istemesine karşın, bunu gerçekleştirmeden bahçede ölmesi anlamlıdır.

Romanda aydın tanımına en yakın duran kişinin sanat ve siyasete gönül vermiş Ladislaw olduğunu görürüz. Akrabası Casaubon ile çatışması, Casaubon'un hızla gelişmekte olan dünyanın gerisinde kalmasından kaynaklanır. Bu tanıma uyan ikinci kişi ise, kasabaya ilk geldiğinde tıp alanında önemli bir çalışma başlatmış olan ve yoksullar için bir hastane açmayı amaçlayan idealist doktor Lydgate'dir. Gerek bilimsel çalışmaları, gerekse hastalarıyla olan sağlıklı ilişkisi kasabanın ileri gelen sözde aydınları tarafından engellenmeye çalışılır. Her yeniliğe karşı duyulan art niyet onun iş ve özel yaşamına ilişkin sahnelerde tipik ve ayrıntılı bir biçimde dile getirilir. Yıllardan beri uygulanan tedavi yöntemlerini değiştirmek istemeyen doktorlar onun dünyasına zorla girmeyi başaran sevgilisi Rosamond'la birlikte Lydgate'i başarısızlığa ve mutsuzluğa sürüklerler. Paralı ve toplumda yeri olan bir eş bulmak için özel okulda yetiştirilen küçük yerin gözde kızı Rosamond, kendi yaşam biçimini aşan özelemlerinin esiri olur. Özeleştirir

yapmayan kişilerin her karşılaştıkları yenilgi karşısında hayretler içinde kalışları ve kendilerine acımaya başlamaları

Rosamand'un kahramanı olduğu melodramatik sahnelerle anlatılır.

Eliot tarafsız bir bakış açısıyla aydın olarak tanımladığı kişilerin zayıf yanlarını da vermeye özen gösterir. Örneğin Lydgate, toplantıların güzel piyano çalan en alımlı kızı olması nedeniyle Rosamond'un gerçek değerini sorgulamaz. Başlangıçta sağlıklı bir aydın portresi çizen Lydgate'in mutsuz yaşamının nedenleri, zaafı, geçmişinden ders almaması, tanımadan aşık olması, evliliği sırasında piyasaya borçlanması ve bu yüzden kimi konularda ödün vermek zorunda kalmasıdır. Lydgate ve Dorothea idealist ve çalışkan kişiler olmalarına karşın tutuldukları insanlar konusunda gerçekleri göremeyip yanılmışlardır. Buna karşın benzerlikleri açısından neredeyse kardeş denilebilecek bu kişilerin romandaki öbür aydın kişiler gibi yapıcı özellikleri ağır basmaktadır. Dorothea, kendi olanaklarını başkalarının yararına kullanmayı amaçlayan bir anlayış içindedir. Yoksullara içlerinde insan gibi yaşayabilecekleri evler inşa etmek ister. Dayısı Mr. Brook, kocası Casaubon ve Sir James gibi hatırı sayılır toprak sahiplerinin yanı sıra açlık sınırında yaşamaya çalışan işçi ailelerinin de varlığının bilincinde olduğunu sürekli vurgular. Böylesi bir duyarlılık yakın çevresini sarsmaya yetmiş, ancak yine de Dorothea'nın farklı ama saygın bir konumda algılanmasına neden olmuştur. Sorunlara çözüm arayışı içinde olmayan insanların vicdan azabı duyması gerektiğini dile getirdiğinde kişilerin önce irkildikleri, daha sonra yavaş yavaş ona hak vermeye başladıkları görülür. Tüm olumlu eylemleri ve sahip olduğu aydın değerler, okurun onu Azize Teresa'nın çağdaş imgesi olarak görmesini sağlar.

Tarihteki kişiliklere, siyasal olaylara, din anlayışlarına, düşünörlere, bilim adamlarına, ekonomist ve sanatçılara göndermelerle zenginleştirilen roman zor rastlanan bir anlatım biçimi ve dil ustalığı sergiler. Middlemarch, geçmişin yaşanmışlığını duyumsatan ve onu güncelle ilişkilendiren yetkin yapıtlardan biridir. Yazar, aydın ile sözde aydını konumlandırmak için aşırı uç sayılabilecek örneklerin yanı sıra her bakımdan anlamlı ve sağlıklı görölebilecek örnekler de verir. Garth'ların kızı Mary Garth, ne Dorothea gibi idealist ne de Rosamond gibi sığ bir anlayışa sahiptir. Köy kökenli olmasına karşın, geçmişle geleceği dingin bir biçimde bağdaştıran gerçekçi ve entelektöel bir aydın tiplemesidir. Garth E Ailesi bireyleri ve din adamı Farebrother bilgi birikimleriyle sağduyularını denge içinde tutabilen, sorumluluklarını abartmadan kavrayan, insana ve insanın mutluluğuna önem veren bir anlayışa sahip aydın kişilerdir. Sonuç olarak, romanda en yapıcı ve çözümleyici rolü onlar oynarlar. Fikirlerini dışa vurmadaki doğallıkları çevrelerine güven duygusu verir. Bu kişilerde karşılaştığımız yalınlık ve doğrudandık kent yaşamının karmaşası içinde yetişenlerinkinden farklıdır. Böylece Eliot ilk kez aydını kentli bir konumdan kırsala taşımış olur.